

С. В. Козловський,
д. е. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0707-4996>
В. В. Скомаровський,
аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3724-6664>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.15.86

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

S. Kozlovskyi,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University
V. Skomarovsky,
Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University

FOOD SECURITY AS A FOUNDATION OF STATE ECONOMIC SECURITY IN TIMES OF WAR

У статті досліджується комплексна проблема забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану, економічної нестабільності, зростаючих глобальних загроз та зміни клімату. Продовольча безпека розглядається не лише як елемент аграрної політики, а як стратегічний компонент національної безпеки, що забезпечує стійке функціонування соціально-економічної системи країни. Враховуючи сучасні виклики — порушення логістичних ланцюгів, зменшення площ сільськогосподарських угідь через мінування, скорочення експорту та зростання вартості продовольства — автори акцентують на необхідності трансформації підходів до аграрної політики та зміцнення внутрішнього потенціалу країни. У роботі визначено головні постійні й тимчасові фактори, що впливають на стан продовольчої безпеки, серед яких: нерівномірність розподілу ресурсів, низький рівень доходів населення, деградація природних ресурсів, екологічні ризики, геополітична нестабільність та економічна вразливість. Також проаналізовано національні та міжнародні стратегії, зокрема Стратегію продовольчої безпеки України до 2027 року, основні положення якої розглянуто у контексті адаптації до нових умов. Запропоновано ієрархічну модель рівнів продовольчої безпеки — від глобального до домогосподарського — з визначенням функцій відповідних суб'єктів. Особливу увагу приділено необхідності формалізації критеріїв оцінки продовольчої безпеки, побудові системи моніторингу, а також посиленню ролі науково-обґрунтованої аграрної політики в контексті сталого розвитку. У дослідженні розкрито потенціал регіонального поділу країни за типами продовольчого виробництва й споживання, обґрунтовано необхідність державної підтримки розвитку логістики, інфраструктури, наукових досліджень, а також міжнародного співробітництва. Автори приходять до висновку, що продовольча безпека України є динамічним і багаторівневим явищем, яке потребує системного, міждисциплінарного підходу, адаптивного управління та стратегічного планування в умовах зовнішніх загроз і трансформацій глобального продовольчого ринку.

This article explores the complex issue of food security in Ukraine amid martial law, economic instability, growing global threats, and climate change. Food security is considered not merely as a component of agricultural policy but as a strategic element of national security that ensures the stable functioning of the country's socio-economic system. Given today's challenges — disrupted supply chains, reduction of agricultural land due to landmines, declining exports, and rising food prices — the authors emphasize the urgent need to transform approaches to agricultural policy and strengthen the country's internal capacity. The study identifies key permanent and temporary factors affecting food security, including resource distribution disparities, low household incomes, degradation of natural resources, environmental risks, geopolitical instability, and economic vulnerability. National and international strategies are analyzed, particularly the Food Security Strategy of Ukraine through 2027, whose core principles are reviewed in light of the need for adaptation to new realities. A hierarchical model of food security levels is proposed — from global to household — with clearly defined functions of relevant actors. Particular attention is given to the need to formalize evaluation criteria, develop a monitoring system, and strengthen evidence-based agricultural policy in the context of sustainable development. The research highlights the potential for regional classification of Ukraine into food production and consumption zones and justifies the need for government support in logistics, infrastructure, scientific research, and international cooperation. It is substantiated that threats to food security are complex and multidimensional in nature and can be classified into permanent (imbalanced nutrition, low quality control, population poverty) and temporary (instability of agricultural production, geopolitical and natural disasters). The study reveals the specific factors negatively affecting food security in Ukraine, including price disparities, inflationary processes, market monopolization by large retail chains, as well as the worsening of negative trends caused by military aggression, economic instability, and degradation of natural resources. For effective food security management, it is essential to develop and implement adaptive mechanisms of state regulation, taking into account international experience, particularly EU standards. The authors conclude that food security in Ukraine is a dynamic, multi-level phenomenon that requires a systematic, interdisciplinary approach, adaptive governance, and strategic planning in the face of external threats and transformations of the global food market.

Ключові слова: стійкість, економічний розвиток, продовольча безпека, економічна безпека, глобальна економічна безпека, національні інтереси, війна, економічні санкції, глобальна економіка, сталий розвиток, міжнародна економіка, Україна.

Key words: resilience, economic development, food security, economic security, global economic security, national interests, war, economic sanctions, global economy, sustainable development, international economy, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вплив глобалізаційних процесів на забезпечення продовольчої безпеки України зростає внаслідок соціальної, економічної, демографічної та політичної нестабільності, серйозних кліматичних впливів, а також у зв'язку з повномасштабною війною розпочатою агресором проти України з 24.02.2022 року. У сукупності глобальна нестабільність і відсутність продовольчої безпеки можуть створити замкнене коло проблем, оскільки дефіцит продовольства призводить до збоїв на світовому ринку, що, у свою чергу, спричиняє подальше зниження доступності продуктів харчування та ще більші внутрішні порушення в окремих країнах. Наразі світ переживає черговий період нестабільності та зростання цін на продукти харчування, подібний до попередніх періодів, пов'язаних із перебоями в постачанні під час пандемії Covid-19, коли високий рівень бідності та нерівність у доходах зробили здорове харчування

недоступним для декількох мільярдів людей у світі. Зростання цін на продукти харчування, паливо та добрива пов'язане зі збільшенням рівня бідності у короткостроковій перспективі, навіть якщо економічна безпека держави може виграти від підвищення цін у довгостроковій перспективі.

У контексті збройної агресії проти України продовольча безпека набула стратегічного значення, оскільки забезпечення населення якісними продуктами харчування стало не лише соціальним пріоритетом, а й фактором національної безпеки. Порушення логістичних ланцюгів, скорочення обсягів виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, а також зростання цін на продукти й ресурси створюють загрозу для економічної стійкості країни.

Продовольча безпека є одним із ключових чинників сталого соціально-економічного розвитку будь-якої держави. Рівень забезпечення населення країни продук-

Таблиця 1. Рівні продовольчої безпеки, суб'єкти та їхні функції

Рівень продовольчої безпеки	Суб'єкт	Функції суб'єкта
1. Глобальний	Міжнародні організації та спеціалізовані установи. Наприклад: Продовольча та сільськогосподарська організація ООН – ФАО	Сприяння забезпеченню економічній стійкості країн з метою забезпечення необхідного й достатнього рівня розвитку в людському вимірі шляхом формування та реалізації довгострокових проєктів і програм, що ведуть до збільшення обсягів виробництва продуктів харчування
2. Субрегіональний	Форуми, що розробляють заходи з контролю якості продовольства	Сприяють економічному розвитку союзів, блоків та інших об'єднань держав
3. Міждержавний	Спеціалізовані органи та об'єднання	Здійснення міждержавних угод з питань поведінки держав у продовольчій сфері
4. Національний	Уряд, законодавчі та виконавчі органи державної влади	Підтримання стабільності національного економічного розвитку
5. Місцевий	Суб'єкти територіального рівня	Забезпечення населення продуктами харчування, здійснення постійного контролю за якістю продуктів, створення умов для отримання населенням доходів
6. Рівень соціальних груп	Соціальні групи	Забезпечення доходів, необхідних для науково обгрунтованого рівня споживання
7. Рівень домогосподарств	Домогосподарства	Придбання та використання продуктів харчування, організація збалансованого харчування

тами харчування є основним показником життєздатності соціально-економічної системи та ефективності державного управління. Саме таке бачення викладено у стратегічному документі "Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року", ухваленому у 2015 році Генеральною Асамблеєю ООН. Однією з 17 проголошених цілей сталого розвитку є ліквідація голоду, забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства, на досягнення якої спрямовані зусилля світової спільноти [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика продовольчої безпеки має глобальний вимір, що зумовлює активну увагу наукової спільноти та міжнародних організацій, які спеціалізуються на питаннях аграрної економіки та забезпечення населення продуктами харчування. Особливої актуальності ця тема набула у зв'язку з воєнними подіями в Україні і розкриті у працях таких вчених як: Алексеевський Н.В., Бугай В.З., Байдала В.В., Бурлака О.М., Жураковський Є.С., Іванов В.Л., Калетнік Г.М., Козловський В.О., Кіреєва Є.А., Лимар В.В., Мазур Г.Ф., Павловський М.А., Сімех Ю.А., Скидан О.В., Тарасова О.О., Удовіченко М.О., Орехова Т.В., Хаджинов І.В., Шевченко А.В. та інших. Попри вагомий напружений у цій сфері, досі недостатньо розроблено напрями забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного на нестійкого економічного стану.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даного дослідження є всебічне обгрунтування підходів до забезпечення продовольчої безпеки Ук-

раїни в умовах збройного конфлікту, економічної нестабільності та глобальних викликів. Дослідження спрямоване на визначення ключових чинників, загроз і бар'єрів продовольчої безпеки, аналіз пріоритетних напрямів аграрної політики, розробку індикативної системи оцінювання рівня забезпечення населення продуктами харчування, а також формування ефективного державного механізму реагування на внутрішні та зовнішні ризики з урахуванням цілей сталого розвитку та європейських стандартів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання продовольчої безпеки в контексті підвищення економічної стійкості та безпеки держави є одним із найважливіших питань сучасності.

Продовольча безпека країни є складовою частиною національної безпеки та досягається шляхом стабілізації, підвищення ефективності господарської діяльності на підприємствах агропромислового комплексу, забезпечення сталого економічного розвитку та реалізації соціально-економічної політики у сфері продовольчої безпеки.

Для будь-якої країни досягнення економічної безпеки є неможливим без задоволення потреб населення у продовольстві як одній з основ життєдіяльності суспільства. Проте сам факт забезпечення продовольством ще не означає досягнення продовольчої безпеки.

У таблиці 1 наведено рівні продовольчої безпеки, суб'єктів та функції, які вони виконують. Усі рівні продовольчої безпеки взаємопов'язані, і розв'язання проблеми глобальної продовольчої безпеки зводиться до забезпечення її на кожному наступному за ієрархією

Рис. 1. Критерії продовольчої безпеки країни

рівні. Основним критерієм забезпечення продовольчої безпеки є рівень самозабезпечення держави, міста, регіону продовольчими продуктами [2, 3, 4].

Сутність забезпечення продовольчої безпеки полягає у тому, щоб держава могла задовольнити потреби населення в продуктах харчування незалежно від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів (див. рис. 1).

Окрім цього, кількість і якість продовольства мають бути достатніми для нормального фізичного та соціального розвитку людини.

Продовольча безпека відображає всі зміни, пов'язані з харчуванням, що не відповідає фізіологічним нормам. Доведено [5], що на життєдіяльність людини безпосередньо впливають такі чинники:

- калорійність харчування;
 - кількість спожитих білків, жирів, вуглеводів, вітамінів та мінеральних речовин;
 - рівень споживання небезпечної продукції з вмістом токсичних речовин;
 - психологічний стан населення;
 - оптимальна життєдіяльність забезпечується при споживанні 2500—3500 ккал на добу;
 - екологічні та природні стреси, що негативно впливають на здоров'я населення та продуктивність сільськогосподарства;
 - споживання алкоголю та наркотичних засобів.
- Калорійність харчування має вирішальне значення в контексті забезпечення якісного продовольчого за-

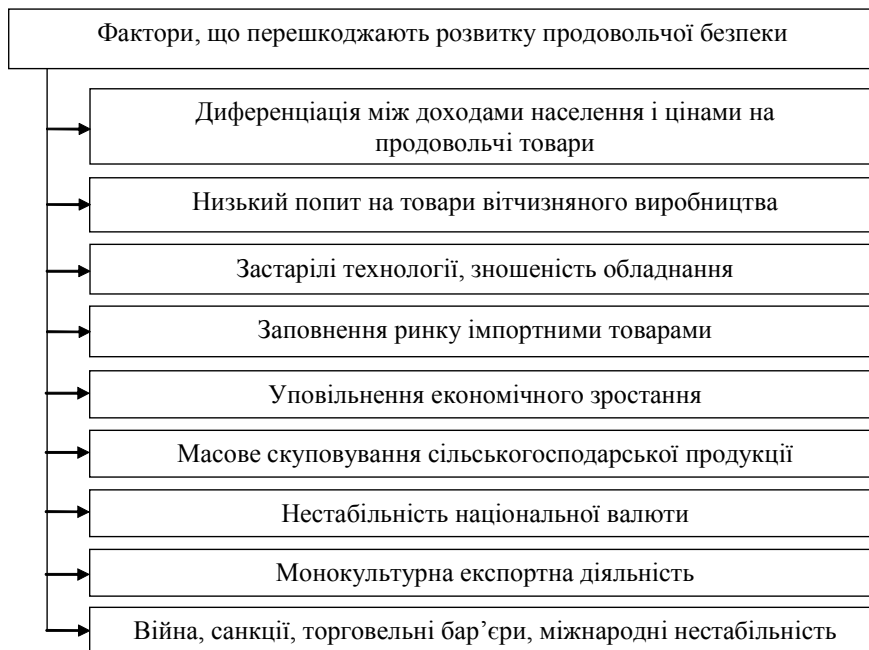

Рис. 2. Фактори, що перешкоджають розвитку продовольчої безпеки

безпечення. Для підтримання життєдіяльності людині необхідно отримувати певну кількість енергії, яку вона отримує з їжею.

За короткочасного дефіциту харчування життєдіяльність людини зазнає впливу, проте за умови швидкого відновлення нормального раціону, як правило, негативних наслідків не виникає.

Аналізуючи групи продуктів харчування, можна зазначити, що особливо важливими є хлібобулочні, м'ясні, молочні продукти, а також картопля, цукор і жири. Саме ці групи забезпечують понад 90 % калорійності харчового раціону. Забезпечення цих норм можливо завдяки коректній та науково-обґрунтованій державній аграрній політиці у цій сфері.

Державна аграрна політика є складовою соціально-економічної політики, що реалізується державою. Цей комплекс заходів спрямований на стійкий розвиток аграрного сектору. Під пріоритетною агропродовольчою політикою розуміється організація діяльності, яка спрямована на якнайшвидше досягнення довгострокових і короткострокових цілей та забезпечення стійкого продовольчого самозабезпечення. Пріоритетність досягнення цієї мети можна представити у вигляді алгоритму розв'язання сформованих завдань з урахуванням економії наявних ресурсів.

Варто звернутись до сутності економічної стійкості аграрної галузі. Запропоноване авторами у працях [2, 6] тлумачення розкриває дане поняття так — "це здатність аграрної галузі протидіяти зовнішнім та внутрішнім впливам, зберігати стабільну рівновагу протягом достатнього часу".

Під стійким розвитком аграрного сектору, як основи агроекономічної системи забезпечення продовольчої безпеки, слід розуміти оптимальне співвідношення між виробництвом і реалізацією агропродовольчої продукції, самозабезпеченням внутрішнього виробництва та обсягом імпорту. Під стійким і стабільним розвитком аграрного сектору мається на увазі створення всіх необхідних умов для ефективного функціонування агропромислових підприємств, що дозволяє збільшити надходження до бюджетів всіх рівнів.

Фактори, що визначають ступінь продовольчої безпеки України, можуть мати як постійний, так і тимчасовий характер.

Постійні фактори:

— групи населення, які живуть за межею бідності та не можуть придбати мінімальної кількості продуктів харчування;

— території, продовольче забезпечення яких не підтримується ринковими механізмами через певні зовнішні умови;

— незбалансоване харчування за окремими компонентами;

— низький рівень контролю за безпекою продуктів харчування;

— виснаження природного потенціалу для розвитку агропромислового комплексу.

Тимчасові фактори:

— нестабільність аграрного виробництва;

— можливість природних катаклізмів;

— залежність продовольчого забезпечення від зовнішніх джерел;

— геополітична нестабільність, війни, катастрофи.

Продовольча безпека охоплює різні чинники країни, економіки, суспільства, демографії та навколишнього середовища (див. рис. 2). Під час її оцінки слід враховувати не лише вітчизняний досвід вирішення проблем, а й аграрну політику Європейського Союзу, яка є конкуруючою.

До чинників, що перешкоджають розвитку продовольчої безпеки держави, включаючи ті, що безпосередньо пов'язані з розвитком аграрного сектору, належать:

— відсутність або зниження доходів населення;

— заповнення ринку імпортними товарами;

— уповільнення економічного зростання;

— масове скуповування сільськогосподарської продукції в період ажіотажного попиту;

— форс-мажор, війни і т. ін.

Також факторами розвитку продовольчої безпеки є фінансові чинники — інфляція та спекуляції, за якими слідує ціни на нафту, низькі запаси, волатильність валютних курсів, зростання споживання, заборони на використання біопалива, погодні потрясіння, недостатні інвестиції в сільське господарство, політичні заходи та інші.

Вирішення цих проблем вимагає розробки та обґрунтування нових підходів до формування аграрної державної політики та визначення необхідних напрямів впливу на процеси в агропромисловому комплексі.

У зв'язку з цим в Україні доцільно:

— проводити аналіз ситуації з метою коригування національної політики,

— впроваджувати ефективні економічні механізми,

— звернути увагу на роль великих торговельних мереж та інших суб'єктів ринку в монополізації збуту та заниженні цін на сільськогосподарську продукцію.

До системи факторів, які охоплюють проблеми продовольчої безпеки, належать:

1. Ефективність виробництва: неможливо на 70—80% збільшити виробництво за тих самих ресурсів і технологій.

2. Розвиненість продовольчого ланцюга: недостатній розвиток логістики, інфраструктури, системи доставки продуктів до кінцевого споживача.

3. Стійкість виробництва та втрати в ланцюгу постачання: значна частина продовольства втрачається на етапах виробництва, переробки, транспортування та споживання. За оцінками ФАО, до третини продовольства у світі втрачається через різні причини, що свідчить про нераціональне використання ресурсів.

4. Безпека: проблеми мікробної резистентності, поширення хвороб, спільних для людей і тварин.

5. Якість харчування: ожиріння як актуальна соціальна й медична проблема, зумовлена якістю споживаної їжі.

6. Соціальні аспекти: рівень доходів населення і продовольча інклюзія. Низькі доходи ускладнюють доступ до якісного харчування. Водночас деякі групи виробників витісняються з ринку продовольчих ланцюгів, втрачаючи можливість реалізовувати свою продукцію.

З точки зору регіональної специфіки продовольчої безпеки, Україну умовно можна поділити на:

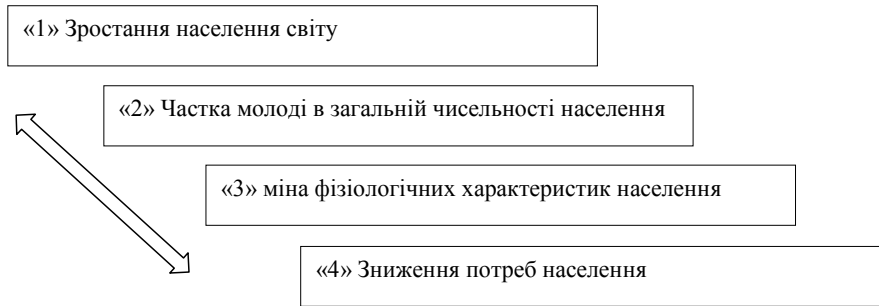

Рис. 3. Чинники, що визначають глобальні продовольчі проблеми

— регіони виробництва продовольства (наприклад, Центральна Україна, Південь, Поділля, частково Слобожанщина);

— регіони споживання продовольства (наприклад, великі міські агломерації — Київ, Харків, Львів, Одеса, Дніпро), де продовольства виробляється менше, але споживання високе.

Актуальним залишається питання формалізації елементів продовольчої безпеки, інституційних норм, параметрів та обмежень їхньої взаємодії в умовах війни. Необхідним є обґрунтування критеріїв, рівнів системної ієрархії та механізмів забезпечення продовольством, визначення часових періодів і сфер впливу, об'єктів споживання та моделей поведінки споживачів сільськогосподарської продукції в умовах економічних і політичних викликів. Найбільш важливим аспектом постає виявлення домінантних міжсистемних взаємозв'язків безпеки споживання з компонентами національної продовольчої безпеки, зокрема: демографічної, соціальної, екологічної, інформаційної, зовнішньоекономічної, науково-технологічної.

Також необхідно дослідити процеси забезпечення продовольчого споживання, де об'єктами продовольчої безпеки виступають як кінцевий споживач, так і зовнішнє середовище — економіка, природне довкілля, суспільство, держава.

Ряд дослідників у своїх наукових працях [7, 8, 9] виділяють торговельні бар'єри та санкції як один із ключових факторів, що впливають на забезпечення продовольчої безпеки на всіх рівнях. Такі бар'єри виникають унаслідок адміністративних обмежень на переміщення агропродовольчої продукції між територіями, що ускладнює рівномірний розподіл ресурсів, посилює продовольчу нерівність та підвищує ризики локального дефіциту продовольства.

Запровадження торговельних бар'єрів або санкцій створює потенціал цінової нерівноваги, коли у експортера різко знижуються закупівельні ціни, тоді як у імпортера, навпаки, ціни стрімко зростають [10, 11, 12]. Така ситуація не лише порушує міжрегіональний баланс, а й негативно впливає на доступність продуктів харчування для споживачів у менш забезпечених регіонах.

До основних типів торговельних бар'єрів або санкцій належать:

- заборона на експорт найбільш ліквідної сільськогосподарської продукції;
- заборона на експорт продовольства з країни;
- заборона на імпорт продовольства в країну.

За даними ФАО [46], зростання цін у багатьох країнах швидше очікується на такі товари, як м'ясо та свіжі

продукти, ніж на основні продукти харчування, які все ще доступні в достатній кількості. Згідно з доповіддю, підготовленою Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН для Всесвітнього продовольчого саміту, можна визначити чинники, що зумовлюють глобальні продовольчі проблеми (рис. 3).

Таким чином, до чинників, що визначають глобальні продовольчі проблеми, можна віднести такі:

1. Зростання населення світу. Станом на 14 липня 2025 року загальна чисельність населення планети становила 8 мільярдів 306 мільйонів осіб, і очікується, що до 2050 року вона зросте ще на 1,7 мільярда та сягне 9,1 мільярда осіб [13].

2. Вікові характеристики населення. Потреба людини в поживних речовинах зростає до 20 років і знижується після 50 років. До 2050 року віковий склад населення країн Африки збільшить середньодобову енергетичну цінність продуктів харчування на 7% (включаючи країни з масовим споживанням стебел), водночас у розвинених країнах, за розрахунками, цей показник знизиться. У країнах зі старіючим населенням він становить лише 1%.

3. Зміна фізіологічних характеристик населення: вік, середній зріст людей. Поліпшення харчування дітей і підлітків у країнах, що розвиваються, призводить до збільшення середнього зросту на 1 см кожні 10 років.

4. Зменшення продовольчих потреб населення: урбанізація призводить до зниження потреби в продуктах харчування, оскільки рівень фізичної активності міських жителів нижчий, ніж у мешканців сільської місцевості.

Підвищена увага до продовольчої безпеки в Україні та її регіонах зумовлена не лише нагальною життєвою необхідністю, а й викликами, пов'язаними з військовою агресією з боку Російської Федерації, дестабілізацією економіки та порушенням логістичних ланцюгів. Умови тривалої війни, загроза окупації сільськогосподарських територій, мінування земель, пошкодження інфраструктури та вимушене переміщення населення значно ускладнили функціонування агропромислового комплексу.

Актуальності набуває й припущення Томаса Мальтуса [14] щодо негативного впливу надмірного зростання населення на обсяги споживання, що посилюється сучасними викликами: обмеженістю водних ресурсів, деградацією ґрунтів, кліматичними змінами, які впливають на врожайність, та екологічними ризиками. Ускладнюється ситуація і через вплив транснаціональних корпорацій (ТНК), що мають можливість диктувати монополю високі ціни на продукти харчування на міжнародному ринку.

Таким чином, забезпечення продовольчої безпеки в Україні — це не лише питання аграрної політики, а стратегічний пріоритет національної безпеки, що вимагає системного реагування, модернізації агросектору, захисту внутрішнього ринку та формування стійких продовольчих резервів у кожному регіоні.

Міжурядова група експертів зі зміни клімату Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) прогнозує поступове глобальне потепління, яке може спричинити зростання кількості стихійних лих у світі [15]. Згідно з оцінками експертів, у південних країнах очікується зменшення кількості опадів і зниження врожайності, тоді як у північніших регіонах, навпаки, можливе підвищення врожайності сільськогосподарської продукції.

У контексті України, яка має значну частину земель у зоні чорноземів, можливе часткове збільшення продуктивності у північних і західних регіонах. Водночас, центральні та південні регіони країни, особливо степова зона, можуть зазнати серйозних кліматичних ризиків, пов'язаних із посухами, зменшенням водних ресурсів та деградацією ґрунтів.

Окремі експерти [16] припускають, що за умови цілеспрямованої реалізації програм підвищення ефективності землекористування, зрошення, меліорації та адаптації аграрного сектору до кліматичних змін, можливо досягти підвищення продуктивності на 15—20% у сприятливих кліматичних зонах. Проте реалізація такого сценарію вимагає національних стратегій та значних державних інвестицій у науково обґрунтовану трансформацію агросектору.

Водночас перетворення землі на товар, яка в умовах ринку стала об'єктом купівлі-продажу, призводить до зростання її вартості, що тягне за собою підвищення собівартості аграрної продукції та зниження її конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [17, 18].

У сучасних соціально-економічних умовах, з урахуванням впливу війни, економічної нестабільності та падіння реальних доходів населення, вірогідним є зменшення споживання продовольчих товарів, особливо повноцінних і якісних продуктів, що може негативно позначитися на тривалості та якості життя громадян. Крім того, існує ризик соціальних проблем у сільській місцевості, пов'язаних зі скороченням робочих місць, трудовою міграцією та занепадом інфраструктури, що потребує додаткової державної підтримки для збереження трудового потенціалу аграрного сектору.

В Україні аналізуючи стратегічний документ "Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року", затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 684-р, варто виокремити її ключові положення та напрями реалізації [19].

Ухвалення зазначеної Стратегії було зумовлене комплексом факторів, серед яких особливо вирізняються наслідки повномасштабного вторгнення Російської Федерації, яке спричинило руйнування традиційних логістичних ланцюгів, критичної аграрної інфраструктури та значне скорочення площ сільськогосподарських угідь через замінування і брак ресурсів. За оцінкою Глобального індексу продовольчої безпеки (GFSI) 2022 року,

Україна опинилася на 71-му місці серед країн світу, демонструючи найнижчий показник саме за критерієм "стійкість та адаптивність" у продовольчій сфері [20].

Стратегічною метою цього документа визначено створення стійкої та адаптивної до кризових явищ системи продовольчої безпеки, яка забезпечить усі верстви населення якісним та безпечним продовольством у достатньому обсязі. Така система передбачає поєднання національного виробництва та імпорту, орієнтуючись на стандарти Європейського Союзу.

Для досягнення цієї мети визначено низку пріоритетних напрямів [19]:

1. Збільшення обсягів внутрішнього виробництва продукції агропромислового комплексу шляхом створення умов для інвестиційної діяльності, розвитку експорту, а також модернізації логістики.

2. Формування безпекової компоненти, яка включає:

- створення державних резервних запасів продовольства;
- визначення та захист критичної аграрної інфраструктури;
- першочергове розмінування земель сільськогосподарського призначення;
- створення національних та регіональних систем моніторингу та раннього попередження продовольчих ризиків;
- реалізацію заходів з адаптації до кліматичних змін.

Окремим важливим блоком є система моніторингу й оцінки, яка передбачає щорічний аналіз виконання Стратегії на основі затверджених критеріїв та індикаторів продовольчої безпеки. Відповідальність за це покладається на Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке щороку до 1 квітня подає Кабінету Міністрів детальний звіт із рекомендаціями щодо коригування реалізації заходів відповідно до актуальних викликів та досягнутих результатів.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії базується на коштах державного бюджету України, із залученням додаткових джерел фінансування, зокрема міжнародної допомоги.

Операційний план до Стратегії, розрахований на 2025—2027 роки, деталізує конкретні заходи, такі як категоризація критично важливих об'єктів аграрної інфраструктури, розбудова регіональних систем моніторингу, створення механізмів прогнозування ризиків, активізація міжнародного співробітництва з адаптації до змін клімату, а також очищення територій від мін і відновлення сільськогосподарської діяльності.

Таким чином, Стратегія визначає продовольчу безпеку не лише як економічну, а й як важливу складову національної безпеки, формуючи системний підхід, що ґрунтується на принципах стійкості, адаптивності, якості та інституційної спроможності, зменшення ризиків і орієнтується на європейські стандарти та міжнародне співробітництво.

Методичною основою оцінки загроз і зумовлених ними наслідків є вибір і формування сукупності якісних і кількісних індикаторів, що пов'язані з особливостями поведінки споживачів, а також критичним рівнем безпеки товарів агропродовольчої групи.

До основних загроз безпеці споживання на різних етапах цього процесу належать: технологічні, технічні, екологічні, інституційні, соціоментальні, процесні. Ці загрози слід вивчати як у контексті транзакційних витрат майбутніх періодів на нейтралізацію їх негативних наслідків, так і для забезпечення балансу інтересів усіх учасників процесу споживання.

Водночас, з методологічної точки зору, важливо враховувати:

- рівень безпеки споживання для різних галузей, секторів і сфер національної економіки;
- джерела ризиків і загроз;
- механізми протидії та подолання наслідків.

Оцінка стану продовольчого забезпечення в країні можлива з урахуванням таких показників:

1. Рівень соціально-економічного розвитку та стійкості сільського господарства.
2. Ступінь продовольчої безпеки вітчизняного виробництва.
3. Доходи населення та якість життя в регіональному розрізі.
4. Рівень екологізації аграрної галузі.
5. Якість сільськогосподарської продукції та харчових продуктів.
6. Інструменти реагування на імпорту інтервенцію.
7. Рівень запасів продовольства.
8. Виробничий потенціал аграрного сектору.
9. Посилення впливу нових глобальних викликів і загроз на продовольчу безпеку держави.

Аналіз показників діяльності дозволяє за допомогою певних індикаторів виявити чинники стійкого розвитку агропромислового комплексу. У результаті буде визначено основні складові стійкості, розширено уявлення про ключові компоненти стійкості (потенціал, методи та ресурси), а також оцінено ступінь впливу зовнішньоекономічних обмежень на стійкість розвитку аграрного сектору, що може бути використано для подальшого розвитку методології сталого розвитку.

Таким чином, розширення індикативної системи для аналізу дозволяє поглибити наукове розуміння механізмів економічної стійкості та забезпечити практичну основу для стратегічного планування економіки аграрного сектору в умовах зовнішнього тиску та глобальної нестабільності.

До основних умов раціональної системи продовольчого забезпечення на сучасному етапі розвитку належать безперервність, економічна доступність та обґрунтована незалежність.

1. Безперервність передбачає забезпечення продуктами харчування у відповідному асортименті, згідно зі споживчим кошиком, у ритмі, що підтримує баланс попиту й пропозиції, а також належну якість.

2. Економічна доступність — це спроможність більшості населення придбати необхідний набір продуктів у межах нормативного рівня калорійності.

3. Обґрунтована незалежність визначається часткою імпорту продуктів, які не виробляються в регіоні або їх місцеве виробництво є економічно недоцільним.

Соціально-економічна ефективність полягає у забезпеченні продовольчого самозабезпечення через розширене відтворення продукції більшістю аграрних підприємств у межах технологічного ланцюга та повну

зайнятість сільського населення. Допустимий рівень безробіття визначається здатністю регіонального бюджету фінансувати відповідні соціальні виплати.

ВИСНОВОК

Продовольча безпека є найважливішою складовою частиною економічної та національної безпеки, оскільки забезпечує стійке виробництво основних продуктів харчування та їх доступність для населення. Забезпечення продовольчої безпеки сприяє сталому соціально-економічному розвитку і формуванню сприятливого соціально-економічного клімату в суспільстві. За умови дефіциту необхідних резервів і запасів виникає невдоволення населення, що, своєю чергою, робить забезпечення населення продовольством найважливішим структурним компонентом, який гарантує економічну та національну безпеку країни.

Література:

1. Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. UNDP. 11.05.2018. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>
2. Козловський С. В., Козловський В. О., Бурлака О. М. Стійкість розвитку аграрної галузі регіону як чинник економічного зростання України. Економіка України. 2014. № 9. С. 59—73.
3. Козловський С. В., Кіреєва Е. А. Управління регіональною продовольчою безпекою на основі сучасних методів моделювання. Економіка України. 2015. № 8. С. 57—73.
4. Козловський С. В., Мазур Г. Ф., Козловський В. О., Журавіський Є. С. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій. Монографія: Вінниця: Твори. 2019. 272 с.
5. Institute of Medicine (US) Panel on Macronutrients. Dietary Reference Intakes for Energy, Carbohydrate, Fiber, Fat, Fatty Acids, Cholesterol, Protein, and Amino Acids (Macronutrients). National Academies Press. 2005.
6. Забезпечення стійкого економічного розвитку агропромислового комплексу регіону. Монографія. За ред. С. В. Козловського. Вінниця: Меркьюрі-Поділля. 2016. 258 с.
7. Disdier A. C., Fontagne L., & Mimouni M. The impact of regulations on agricultural trade: Evidence from the SPS and TBT agreements. American Journal of Agricultural Economics. 2008. Vol. 90 (2), pp 336—350.
8. Deardorff A. V., Stern R. M. Measurement of Nontariff Barriers Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.
9. Leamer E. E. Latin America as a Target of Trade Barriers Erected by the Major Developed Countries in 1983 Journal of Development Economics. 1990. Vol. 32 (2), pp. 337—368.
10. Krugman P. R. Scale Economies, Product Differentiation and the Pattern of Trade American Economic Review. 1980. Vol. 70 (5), pp. 950—959.
11. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Кіреєва Е. А., Підвальна О. Г. Управління регіональною продовольчою безпекою в умовах економічної нестабільності. Вінниця: Меркьюрі-Поділля. 2015. 252 с.

12. Козловський С. В. Концепція стійкості економічної системи як фактор розвитку економіки держави. Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. 2013. Вип. 3 (142). С. 42—48.

13. Population of the world and countries. CountryMeters. 14.07.2025. URL: <https://countrymeters.info/en>

14. Мальтус Томас Роберт Філософський енциклопедичний словник. В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис. 2002. С. 359—742 с.

15. Intergovernmental Panel on Climate Change. Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Core Writing Team, H. Lee & J. Romero, Eds.). 2023. IPCC. URL: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>

16. Challinor A.J., Watson J., Lobell D. B., Howden S. M., Smith D. R., Chhetri N. A meta-analysis of crop yield under climate change and adaptation. Nature Climate Change. 2014. Vol. 4 (4), pp. 287—291.

17. Latruffe L. Competitiveness, productivity and efficiency in the agricultural and agri-food sectors (OECD Food, Agriculture and Fisheries Paper No.30). OECD Publishing. 2010. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdtd6d6-en>

18. Ghosh S. Commodification of agricultural land and its implications in Andhra Pradesh, India. Economic and Political Weekly. 2022. Vol. 57 (12), pp. 45—53.

19. Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року. Кабінет Міністрів України. 23.07.2024. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/684-2024-%D1%80#Text>

20. Global Food Security Index 2022. The Economist Group. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

References:

1. UNDP (2018), "Agenda for Sustainable Development until 2030", available at: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svituporyadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> (Accessed 05 July 2025).

2. Kozlovskiy, S.V. Kozlovskiy, V.O. and Burlaka, O.M. (2014), "Sustainability of the regional agricultural sector as a factor of economic growth of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 59—73.

3. Kozlovskiy, S.V. and Kireieva, E.A. (2015), "Management of regional food security based on modern modeling methods", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 57—73.

4. Kozlovskiy, S.V. Mazur, H.F. Kozlovskiy, V.O. and Zhurakovskiy, Ye.S. (2019), *Ekonomichna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukrainy v umovakh instytutsiinykh transformatsii* [Economic security of the agricultural sector of Ukraine in the context of institutional transformations], Tvory, Vinnytsia, Ukraine.

5. Institute of Medicine (US) Panel on Macronutrients (2005), *Dietary Reference Intakes for Energy, Carbohydrate, Fiber, Fat, Fatty Acids, Cholesterol, Protein, and Amino Acids (Macronutrients)*, National Academies Press, Washington, D.C., USA.

6. Kozlovskiy, S.V. (2016), *Zabezpechennia stiikoho ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho kompleksu*

rehionu [Ensuring sustainable economic development of the agro-industrial complex of the region], Merkuri-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.

7. Disdier, A.C. Fontagne, L. and Mimouni, M. (2008), "The impact of regulations on agricultural trade: Evidence from the SPS and TBT agreements", *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 90 (2), pp. 336—350.

8. Deardorff, A.V. and Stern, R.M. (1998), *Measurement of Nontariff Barriers*. Ann Arbor, University of Michigan Press, USA.

9. Leamer, E.E. (1990), "Latin America as a Target of Trade Barriers Erected by the Major Developed Countries in 1983", *Journal of Development Economics*, vol. 32 (2), pp. 337—368.

10. Krugman, P.R. (1980), "Scale Economies, Product Differentiation and the Pattern of Trade", *American Economic Review*, vol. 70 (5), pp. 950—959.

11. Kaletnik, H.M. Kozlovskiy, S.V. Kireieva, E.A. and Pidvalna, O.H. (2015), *Upravlinnia rehionalnoiu prodovolchoiu bezpekoiu v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti* [Management of regional food security in the context of economic instability], Merkuri-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.

12. Kozlovskiy, S.V. (2013), "The concept of sustainability of the economic system as a factor of development of the state economy", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 3 (142), pp. 42—48.

13. CountryMeters (2025), "Population of the world and countries", available at: <https://countrymeters.info/en> (Accessed 05 July 2025).

14. Maltus, T.R. (2002), *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary], Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy.: Abris, Kyiv, Ukraine, pp. 359—742.

15. IPCC (2023), *Intergovernmental Panel on Climate Change. Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Core Writing Team, H. Lee & J. Romero, Eds.)*, available at: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/> (Accessed 05 July 2025).

16. Challinor, A.J. Watson, J. Lobell, D.B. Howden, S.M. Smith, D.R. and Chhetri N. (2014), "A meta-analysis of crop yield under climate change and adaptation", *Nature Climate Change*, vol. 4 (4), pp. 287—291.

17. Latruffe, L. (2010), "Competitiveness, productivity and efficiency in the agricultural and agri-food sectors", *OECD Food, Agriculture and Fisheries Paper No. 30*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdtd6d6-en>

18. Ghosh, S. (2022), "Commodification of agricultural land and its implications in Andhra Pradesh, India", *Economic and Political Weekly*, vol. 57 (12), pp. 45—53.

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), "Food security strategy of Ukraine for the period until 2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/684-2024-%D1%80#Text> (Accessed 05 July 2025).

20. The Economist Group (2022), "Global Food Security Index", available at: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (Accessed 05 July 2025).

Стаття надійшла до редакції 15.07.2025 р.